

Сіренко І.В. ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Що маємо – не цінимо.
Утратив же – страждаємо
Так все життя щось шукаємо.
А знаходимо – губимо.

Майбутні президентські вибори і політична реформа знову актуалізують цілий ряд питань, зв'язаних з ідеологією української державності. Самий головний з них – вибір найбільш оптимального способу формування з культурно – мовних груп, що проживають на території України, української цивільної нації як опори державності. В умовах України проблемою також є послідовність реалізації цього вибору і терміни.

Практика всіх років незалежності показує, що різке загострення політичного протистояння відбувається під час передвиборних кампаній. Можна з упевненістю діагностувати цей феномен – вибори об'єктивно оголюють болючі (невирішені) проблеми суспільства. Але, в Україні при відсутності споєної загальними цінностями нації завжди чревате критичною дестабілізацією внутрішньополітичного положення в країні. Поза межний ріст суспільної конфронтації перманентно є погрозою української державності в цілому.

Однак формування української цивільної нації відбувається надзвичайно повільно, суперечливо і зіштовхується із серйозними перешкодами. Дотепер з величезною працею пробиває собі дорогу проста, але ефективна з погляду об'єднання нації ідея: українська нація в силу величезної розмаїтості етносів, що населяють Україну, не може носити моноетнічний характер. Іншими словами, вона не може створюватися навколо цінностей одного етносу, навіть самого численного. Це означає, що жоден політичний суб'єкт не повинний втручатися в особисте життя громадян і нав'язувати їм у якості обов'язкових мову і культурні цінності якогось одного етносу.

Несформованість української цивільної нації підсилює історично складені в Україні культурно – мовні і регіональні відмінності, що породжує в суспільстві кілька ліній протистояння: лінія культурно – мовного протистояння (між російськомовними й україномовними);

- міжрегіональне протистояння (поляризація між сходом і заходом України, ріст західноукраїнського сепаратизму, вогнища протистоянь між кримськими татарами і місцевим слов'янським населенням Криму),
- міжконфесійне протистояння (конфронтація між УПЦ МП і УГКЦ, УПЦ МП і УАПЦ, УПЦ МП і Київським патріархатом).

Ситуація в цій області ускладнюється відсутністю починаючи з перших років незалежності послідовної офіційної культурної політики і політики в цьому питанні. На сьогодні, чітко проявилися дві лінії поведінки по формуванню нації: перша, на основі вузьких українських етнічних зразків, через їхню уніфікацію. Лінію на уніфікацію, її прихильники, обґрунтовують наступними аргументами. Західна Україна об'єктивно є ядром формування загальноукраїнської ідентичності тому що, цей регіон менш за все піддався русифікації. З цього випливає, що політичним силам Західної України «самим Богом» приготовлена доля тлумачів політико – ідеологічних норм (мова, історичні, культурні цінності, представлення про зовнішніх і внутрішніх друзів і ворогів і т.ін.). Назвемо цей сценарій – етнонаціоналістичним у формуванні української державності й української нації. Русійними силами цього сценарію виступають радикальні і помірні націоналісти.

Друга лінія поведінки зв'язана з іншими культурно – мовними групами, насамперед російськомовної. Досить переконливо це проявилось в 2002 році, у цілій серії звертань місцевих органів влади сходу України й АРК до Верховної Ради і Президента з проханнями підтримати надання російській мові офіційного статусу. Русійними силами цієї лінії виступають російськомовні українці і їхні блоки («Русский блок» в АРК і ін.). До них примикають частина професорсько – викладацького складу вузів, що побоюється за місце у випадку переходу всієї системи освіти на українську мову. «Русские блоки» спираються на літню частину російськомовного населення, що живуть ілюзіями відродження СРСР або відторгнення Криму від України і приєднання до Росії.

Не можна сказати, щоб виконавча і законодавча влада в Україні постійно потурала націонал – екстремістським замашкам при визначенні принципової політики в питаннях державного будівництва.

У найбільш принципових питаннях влада удавалося витримувати більш – менш оптимальну лінію. Так, порядок надання громадянства, прийнятий після розвалу Союзу, не залежав від етнічного походження і часу проживання в республіці. В Україні удалося уникнути ганебної практики розподілу населення на громадян і негромадян (як у деяких державах Прибалтики), населення країни наділялося всіма цивільними і політичними правами і волями й ін. Був ліквідований інститут президента в АРК – вогнища сепаратизму і напруженості.

Однак саме відсутність добре виписаної програми (ідеології державності) формування української нації приводить до того, що всякий раз політичне життя, буде сполучено з деякими ризиками і погрозами. Є підстава припускати, що президентська передвиборна кампанія 2004 року і парламентська 2006 року спровокують небезпеку серйозної політичної дестабілізації в Україні.

Сценарії формування української нації (західно-український і російськомовний) стали антагоністичними, що часом уже не виліковується. Неочевидним є твердження про те, що українську націю необхідно створювати лише на базі української і російської мов. І, що визнання російської культурно – мовної групи в якості державоутворювальної поряд з українською – «ліки» від усіх « хвороб». У заміні пропонуються якісь загальні цінності, що однаково близькі всім етносам. Такими цінностями називаються

політико – правові норми, зв'язані з поняттям загального українського громадянства, правами людини, демократією. Ті хто пропонує саме такий сценарій створення української нації ймовірно забули відповіді на два питання: Що таке нація? Що таке держава? Це завжди «спільність людей, що складається в процесі формування спільності їхньої території, мови і т.ін.»[1]. Серед цих ознак основним є МОВА. «Речь какая - либо не иное что есть, как река, а язык есть источник ее»[2], – писав Григорій Савович Сковорода. Будемо чесними перед собою, розподіл України на західному і східну відбувається також на рівні мови. Міжконфесійне протистояння (конфронтація між УПЦ МП і УГКЦ, УПЦ МП і УАПЦ, УПЦ МП і Київським патріархатом) зародилося на запереченні права місцевого населення (українців) мати власну культуру (мову, релігію) (Люблінська унія 1569 і Берестейська унія 1596).

Отже, представляється, що українську цивільну націю необхідно створювати на базі і винятково українською МОВОЮ, надавши іншим етнічним групам право і можливість свого культурного розвитку. Ті хто противиться цьому просто відстали від життя. Про це свідчить хоча б такий факт: державний статус української мови був затверджений прийнятим Верховною Радою 29 жовтня 1989 р. Законом про мови в Українській РСР. Це положення закріплене в ст.10 Конституції України в 1996 році. На сьогодні виросло ціле покоління людей що володіють українською мовою. Більш того 90% людей студентського віку (18 – 25 років) вважають рідною українську мову. Такі дослідження були проведені в Керченському морському технологічному інституті – 2003 р. Опитування проводилося серед студентів – жителів Криму, опитано 500 чоловік (1-3 курси). Нагадаємо, що саме в Криму сценарій формування української нації на базі української мови наштовхнувся на різке неприйняття інших культурно – мовних груп, у першу чергу російськомовної. Результат проведеної роботи з виконання статті 10 Основного Закону в наявності. І це притім, що державна мова (як і раніше) задовольняється в АРК функцією другорядної, і фактично залишається витісненою зі сфери офіційного спілкування, як і у більшості регіонів країни. Вона поступово втрачала свій вплив як носій культурних традицій і цінностей корінного етносу, перетворюючись на фольклорно – сценічну рідкість, екзотику у власному етнічному середовищі.

Як вирішити проблему повернення українській мові статусу – рідної мови, основи національної культури, державності? Цікавим у цьому плані є досвід офіційної ідеологічної політики в Росії сьогодні і вчора (у цьому питанні наш сусід підкреслено послідовний).

Пануюче положення Великої Російської мови забезпечувалося політичною й адміністративною підтримкою російської еліти, що і тоді і тепер розуміє російську мову як щось набагато більше, ніж засіб комунікації, спілкування. Це розуміння виникло ще в XVI – XVII століттях, у період дискусії навколо мови церковних книг. Дискусії відбувалися під час формування Московського царства і являли собою важливу складовою його становлення. Нагадаємо, для тодішнього російського політичного класу його книжкова мова була єдино можливим засобом прояву Божого одкровення, символом віросповідання, іконою православ'я.

Диякон Феодор заявив у 1657 році: “ Нам усім православним християнам личить умирати за один АЗ” (тобто за єдину букву «а»). І не тільки заявив, але і насправді вмер на багатті разом із протопопом Авакумом.

Авакум і його прихильники були виховані на теорії “ Москва – Третій Рим “, свято вірили в перевагу над іншими країнами Русі. Що зуміла зберегти свою незалежність, і не погоджувалися шукати зразок у грецькій землі, оскільки Візантійська імперія не змогла устояти проти натиску зовнішніх ворогів. Усе життя Авакума було героїчним служінням ідеї, і умирав він, звичайно не за “єдиний АЗ”, а за щось гарздо для нього більш важливе і дороге [3]. Звідси особливе розуміння праведності російської й еротичності латині, польської і татарської мов. Московських царевичів ніколи не учили іноземним мовам.

Коли в 1600 році Борис Гадунов задумав заснувати університет, духівництво різке виступило проти цього. Патріарх Іов заявив, “что Россия благоденствует в мире единством Закона и языка; что разность языков может произвести и разность в мыслях, опасную для Церкви, что во всяком случае неблагоприятно вверит учение юношества Католикам и Лютеранам”[4] . Тільки через 100 років з'явилася ідея викладати в Славяно – греко – латинської академії грецьку, польську і латинську мови. Проте польський там узагалі не викладався, навчання латині продовжувалося менш року. Фактично, латинь почали викладати в Росії лише після указу Петра I у 1702 році [5].

Звертаючись до царя Олексія Михайловича, протопоп Авакум писав: « Воздохнитко по – старому, да рцы по рускому языку: «Господи, помилуй мя грешного!». А кирие елейсон оставь: так елленя (греки) говорят. Плюнь на них. Ти ведь, Михайлович, русак, а не грек. Говори своим природным языком. Не унижай его ни в церкви, ни в дому, ни в пословицах. Любит нас Бог не меньше греков. Передал нам и грамоту нашим языком. Чего же нам еще хочется лучше того? Разве языка ангельского? Да нет, нынче не дадут, до общего воскресения» [6].

У ході Петровських реформ XVIII століття Росія стало більш відкритою світові, але представлення про особливу роль російської мови збереглося. Росіяни переконані в особливій ролі їхньої мови і сьогодні, коли претензії на роль Третього Рима відійшли в минуле. Цілком Росія: держава і народ єдині в розумінні того, що російська мова – це основний засіб формування і збереження національної культури: змістів, символів, зразків поведінки, знань, способів інтерпретації. А національна культура означає національну державність. Тобто мова через культуру формує націю і національну державу. Звідси спільні зусилля Кремля, уряду, Думи, спрямовані на посилення розвитку саме російської мови. Із – за цього розуміння перша леді Росії очолює “Общество русского языка,” у яке входять не тільки кращі інтелектуальні й академічні сили, але і промисловці і фінансова еліта. Остання Олімпіада по знанню російської мови (2003 р.) показує, що “общество “ російської мови поширює свій вплив не тільки на найближче зарубіжжя.

Не важко помітити і той факт, що в Росії, за всіх часів, політика русифікації носила войовничий характер. Глибину Шевченко – політика першими сприйняли не освічені земляки, а фахівці з жандармського III відділення. Генерал Дубельт правильно розкрив його головну ідею в записці Миколі I, підготовленої в справі Кирило – Мефодієвського братерства. Так почалося в Російській імперії українознавство в погонах.

Виняткова жорстокість вироку, заборона писати і малювати, вилучення «Кобзаря» чітко вказали, кого імперія справедливо вважала своїм найнебезпечнішим ворогом. Ми добре пам'ятаємо, що відбувалося в часи, коли російська мова була основою офіційної доктрини «православ'я, самодержавства, народності»? Імперія однозначно заявила, що поруч з нею «Ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може» [7]. У який раз переконалися в Генії Тараса Шевченка, мужності одинака, що кинув виклик самодержавству, щоб зупинити потік чужої, нехай Великої культури. Він це зробив, показавши, що українська мова здатна виражати глибокі змісти.

Є ще одна сторона мовної проблеми – психологічна. Кожний хто знайомий з дитячою психологією скаже: дитина з нормальним розвитком, щоб вижити переборює складну роботу – знайомитися з фізичним зовнішнім світом, виділяючи в ньому деякі важливі елементи: час, простір і тяжіння. Вона знайомиться з цими елементами на важкому досвіді. Оскільки задоволення більше не відбувається автоматично, як це було в утробі матері, дитина повинна насамперед навчитися чекати. Чекаючи і ходити – це два найважливіших уроки, що відносяться до Принципу Реальності; а далі чим те начебто найкоротшого шляху стає мова, що дозволяє скоротити і час, і простір, повідомивши свої бажання навколишнім. Діти учаться розмовляти, головним чином імітуючи звуки, що чують. Саме тут лежать корені Рідної Мови і приналежності до етносу [8]. Ще Платон у «Кратиле» [9] поставив ключову мовну проблему: чи впливає як – то навколишній світ на назву речей і поняття, що їм дає людина? Якщо так, то мова говорить далеко не тільки змістом його слів. Зміст, що лежить на поверхні, лише ховає основну, глибинну суть сказаного. Така мова не обмежена тільки словесною формою. У ній говорять дерева, особи, маска в трагедії, вишита хустка на сідлі, колір китайки.

« Псалмами Давидовими» наш Шевченко продемонстрував здатність української мови передати глибини Священного Писання. Як Лютер, він гранував мову біблійним перекладом. Царські влади знали, що робили коли й у Валуєвському циркулярі (1863), і в Емському указі (1876) так категорично виступали проти спроб перекладів Біблії. (Книг духовного змісту)[10].

Отут ми підійшли до головного питання: ролі мови в державному будівництві? Предметом дискусій сьогодні є роль української мови в порівнянні з мовами інших етнічних груп у державі (не скажемо – російською), в офіційних документах, виступах посадових осіб. Стало модним починати ділові розмови на українській, а закінчувати на російській. Деякі наші міністри чи ледве не подвигом вважають вимовлені два – три слова на українській з трибуни Верховної Ради. Як прикро і гірко слухати авторитетного представника своєї країни, який говорить поганою рідною мовою. Але, і в часи Шевченка і сьогодні життя ставить не питання про українську мову, а про українську державність. На цьому важливо наголосити. Українська державність без української мови неможлива, про що вже говорилося. То послухаємо ще нашого видатного земляка Григорія Сковороду, - “... не внешняя наша плоть, но наша мысль – то главный наш человек. В ней мы состоим. А она есть мы [11. Ще одне підтвердження. Коли Мефодій і Костянтин створили письмена азбукові слов'янські і переклали Апостол і Євангеліє. Деякі тоді почали хулити слов'янські письмена, кажучи: “ не належить бо нікому народові мати свою азбуку, окрім євреїв, і греків, і латин, - згідно з Пілатовим написом, що його він на хресті господньому написав” (Згідно з Євангелієм, напис над розп'ятим Христом “Ісус Назарей, Цар іудейський” Будто зроблено на хресті за наказом Пілата Єврейською, Грецькою і Латинською мовами).

Коли ж почув це Папа римський (Адріан), він осудив тих, що ропчуть на слов'янські письмена, кажучи: “ Нехай сповниться слово Писання, що “ восхвалять бога всі народи”, і друге: “Возглаголят усі мовами різними (про) велич божу, оскільки бо дав їм святий дух говорити”. А якщо хто хулить Слов'янську грамоту – хай будуть вони відлученні од церкви, допоки виправляться. Бо вони – вовки, а не вівці, так що треба за ділами впізнати їх і берегтися їх. Ви ж, чада, божого послухайте учення і не відкиньте повчання церковного, як ото поучав вас Мефодій, учитель ваш.”[12].

Котляревський, Шевченко, Стус звели у своїх текстах національні символи і моделі поведінки, виділивши їх в окреме поле, на яке до них претендували і російська, і польська культури. Більш того, вони продемонстрували, що українська культура не звернена в минуле, що вона здатна існувати і приймати виклики сучасності. Найбільший з таких викликів – здатність до самозбереження, до формування нації і держави. Тепер ми знаємо, що обкреслені ними мова і традиції змогли це все створити.

Так, у нас є держава, але ствердно заявити, що вона “всерйоз і надовго» ще рано. В – перших, тому, що влада на Україні по – колишньому належить бюрократії. Вона – інтернаціональна по суті. Усевладдя бюрократії ніколи ні до чого гарного привести не може; У – других, буржуазія фактично є продовженням бюрократії, тому що цілком залежить від неї; У – третіх, трудівники України повинні, нарешті, усвідомити, що « ніхто не подарує їм порятунок», якщо вони самі не доможуться його в рамках своєї держави.

З чого можна зробити висновок про те, що стан суспільства, демократія визначаються в першу чергу не демократичними інститутами (виборністю і поділом влади), а балансом політичних сил основних груп суспільства: праці, бізнесу, бюрократії. Баланс політичних сил первинний, демократичні інститути – вторинні. Баланс політичних сил (партій основних груп суспільства) буде можливий, коли вони запропонують виразну культурну політику, а перші усвідомлять ключову роль мови для існування української культури. Тільки тоді українська державність буде мати свою ідеологію для формування цивільної нації.

Очевидно, що для проведення погодженої політики по формуванню української цивільної нації доцільно було б розробити і прийняти у виді закону Концепцію національної політики України, що базувалася на наступних принципах:

1. Строго виконання ст. 10 Конституції України про державний статус української мови.
2. Визнання всіх культурно – мовних груп проживаючих на території країни в якості державотворчих поряд з українською.
3. Заперечення за якою би то ні було групою права на створення в межах України автономії по етнічній ознаці.
4. Усі спірні питання вирішувати на Загальнонаціональному Форумі з правом законодавчої ініціативи.

5. Невтручання держави і політичних сил в стосунки релігійних конфесій в Україні.

Отже, ми отримали історичний шанс будувати власну національну державу. Пройдена відстань дає можливість робити більш – менш ґрунтовні оцінки змісту і значення головних політичних подій що минули, відбивати їх загально – соціальний баланс. Протягом століть українці, оглядаючись у минуле та оцінюючи його здобутки, мусили більше сумувати, ніж радіти. Здається, що і перша декада національної державності не додала особливих веселощів до настрою пересічного мешканця, але и негаразди, яких немало – тільки наші і ми їх мусимо і подолаємо. У істини проста мова та не легкий шлях..

Джерела та література

1. Советский энциклопедический словарь. – М., 1982. – С. 334.
2. Сковорода Г.С. Соч.в двух томах. – М.: Мысль, 1973. – С.175.
3. Никольский Н М. История Русской церкви. – М.,1983.
4. Карамзин Н М.. История Государства Российского. Кн. 111. Т.Х1.– М.: Книга, 1989. – С.53.
5. Толстой А Н.. Петр Первый. – М., 1990.
6. Житие протопопа Аввакума им самим написанное и другие его сочинения. Под общ. ред. Н. К. Гудзия. М.,1959. – С. 298.
7. “Валуєвський циркуляр” 1863р.,”Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2001. – С. 96– 97.
8. Берн Э.. Введения в психіатрію та психоаналіз для недосвідчених: пер. з англ.._ Сімферополь: “Реноме”,1998-с.119.
9. Платон. Соч. В трьох том.” Мисль” М.,-1961.,Т.1.
10. “Валуєвський циркуляр”1863р.,” Емський указ 1876р”.”Довідник з історії України.-К.,” Генеза”,2001.,- с.96 – 97.
11. Сковорода Г. С.. Соч. В двух томах. – М.,1973. – С.128.
12. Літопис Руський за Іпатським списком переклав Леонід Маховець. – К.: Дніпро, 1989. – С.15.